

Aktuelt

Dansk Trækfugleatlas – en milepæl i dansk ornitologi

Igen og igen har man hørt det: Der ringmærkes bevidstløst, uden at data bliver bearbejdede. Der har sågar været en hel fjernsynsudsendelse på DR1, hvor journalisten Søren Lindbjerg bar ved til bålet. Måtte Søren Lindbjergs ører nu være røde som gloende kul!

For ringmærkningen har løbende været brugt i rigtig mange forskningsprojekter. Alene de danske data indgik i hele 1800 videnskabelige artikler i årene frem til 2005, og ingen anden videnskabelig metoder har givet mere viden om fuglenes biologi end ringmærkningen. Selv havde jeg helt uvurderlig hjælp fra mere end 9000 genfund af 120000 danskmærkede vadefugle, da jeg skrev *Vadefugletrækket gennem Danmark*. Og nu foreligger et af de hidtil største værker i dansk ornitologi, *Dansk Trækfugleatlas* med resultaterne i form af 181000 genfund af 4,2 mio. ringmærkede fugle i Danmark gennem de mere end 100 år, der er gået siden overlærer H.C.C. Mortensen fra Viborg i 1899 opfandt

individuel ringmærkning af fugle som videnskabelig metode. Endvidere er medtaget 53000 genfund af fugle ringmærket i udlandet og genfundet i Danmark.

Det er svært ikke at tage alle superlativerne i brug i denne anledning, for det er en megafloet bog, spækket med spændende kort, diagrammer og tekster om 243 danske fuglearters træk, spredning og overlevelse. Værket er på 880 sider og vejer 5½ kg. Det er resultatet af seks forfatters kollektive indsats, men Jesper Bønløkke har skrevet hovedparten af artsafsnittene. Det tog Zoologisk Museums Ringmærkningscentral godt fem år at gennemføre projektet, og det var kun muligt takket være en bevilling fra Aage V. Jensens Fonde, som også har støttet atlasprojekterne Danske Dagsommerfugle, Fuglenes Danmark, Atlas Flora Danica, Dansk Pattedyratlas og Atlas Over Danske Ferskvandsfisk.

Og det er ikke alene Zoologisk Museums genfund, der indgår i bogen. Museets egne data er sup-

Ringmærkningen har vist, at de danske Splitternes efter yngletiden opsøger føderige lokaliteter som her Blåvandshuk, hvor også fugle fra andre kolonier omkring Nordsøen og Østersøen optræder. Foto: John Frikke.

pleret med data fra alle tidligere danske ringmærkningscentraler og med alle tilgængelige genfund i Danmark af fugle ringmærket i udlandet. I sandhed en kraftpræstation! Det er samtidig resultatet af en anden kraftpræstation: Flere hundrede ringmærkeres helt overvejende ulønnede indsats, og dertil de mange tusinde findere af ringmærkede fugle, som har været nysgerrige eller idealistiske nok til at indsende ringen for at få at vide, hvor den var fra. Hertil kommer de mange, der har hjulpet til med kritisk gennemlæsning af forskellige dele af bogen, en række fotografer samt Jon Fjeldså, der har bidraget med vignetter af samtlige behandlede arter.

Bogens første fem afsnit gennemgår emner som ringmærkning som videnskabelig metode, ringmærkningens historie i Danmark (sidstnævnte næsten identisk med det tilsvarende afsnit i DOFs 100 års festskrift), den nuværende viden om fuglenes træk og orientering samt en redegørelse for behandlingen af data og de foretagne analyser i bogen. Blandt de mange oplysninger er, at andelen af fugle, der gemeldes som skudte, er stærkt aftagende, hvad enten dette skyldes fredning af mange arter eller jægernes aftagende lyst til at indsende ringe – eller begge dele. Det fremgår også, at mange arter i dag overvintrer tættere på Danmark end i begyndelsen af 1900-tallet, formentlig som et resultat af klimamildningen.

Til hjælp for udlændinge er der en 14 siders engelsk introduktion samt engelske resuméer til alle arterne.

De 243 artsafsnit er bygget op efter en fast skabelon med en indledning, en faktaboks, samt afsnit om mærknings- og gemmelingsdata, om træk og overvintring, og om gemmelings- og dødsårsager. Der er selvfølgelig stor forskel på, hvor mange genfund, der foreligger for de enkelte arter, og dermed hvor godt trækket kan beskrives. Blandt de 243 arter er yngleområdet velbeskrevet for 94 og rimeligt for yderligere 104 arter, mens vinterkvarteret er velbeskrevet for 92 og rimeligt for yderligere 79 arter. For blot 65 arter skønnes såvel yngleområde som vinterkvarter, samt trækruter og trækkets tidsforløb, at være godt beskrevet, og kun for 30 af disse arter er der mere 1000 genfund. Generelt er genfundene helt utilstrækkelige blandt de småfugle, som overvintrer i tropisk Afrika. Danmarks ringmærkere behøver altså ikke at blive arbejdsløse lige med det første.

Lad os tage Splitternen som eksempel på en velbeskrevet art. Der er mærket 75357 Splitternen i Danmark, langt de fleste som unger. Der foreligger 2857 genfund, heraf 1591 fra udlandet. Hertil kom-

mer 324 udenlandsk mærkede fugle, der er genfundet i Danmark. Højeste alder var knap 27 år, og længste afstand 10246 km for en fugl genfundet i Sydafrika. Samtlige genfund er vist på Fig. 1; i fire andre figurer i bogen er de delt ud på yngletiden og efterårs-, vinter- og forårsperioden, og sammenfattes så som månedlige gennemsnitspositioner (Fig. 2). Herudover bringes et kort over mærkningslokaliteterne, altså de danske ynglepladser, en graf med fordelingen af hhv. mærkede og genfundne fugle pr måned, en graf med de samme data fordelt på 5-årsperioder siden 1899, et kort over mærkningsstederne for udenlandsk mærkede fugle genfundet i Danmark, grafer med gemmelings- og dødsårsager samt genfundenes fordeling pr år efter mærkningen (et udtryk for dødeligheden).

Går man lidt mere i detaljer, så sker der en spredning fra Splitternernes kolonier i juli, og i august-september optræder mange fugle fra nabolandene i Danmark, ved Blåvandshuk således fugle fra de tyske og hollandske vadehavskolonier. Fra midten af august trækker fuglene mod sydvest, og i september er gennemsnitspositionen i Frankrig (Fig. 2); allerede i slutningen af august er nogle unge Splitternen dog nået til Portugal og de sydlige Spanien. Fra oktober er der genfund fra Guineabugten og endda fra Sydafrika. Fra november og frem er de fleste danske Splitternen fordelt langs Afrikas kyster mellem Marokko og Sydafrika. Forårstrækket starter i slutningen af marts, og i april er middellpositionen i Nordafrika. Mange ungfugle forbliver dog i Afrika i deres første 2-3 leveår. De voksne fugle vender ofte tilbage til deres tidligere ynglekolonier, men der er også mange omrokkeringer, nogle på flere hundrede kilometer, som også berører kolonier i vores nabolande. Ungfuglene flytter endnu mere end de voksne. Illustrationerne og den tilhørende tekst om Splitternen er på fem sider, hvilket er det samme som for de fleste andre arter med mange genfund.

Det er rent gulf at dykke ned i disse artsbehandlinger. Men uanset hvor informative de er, er det vigtigt at påpege, at det danske ringmærkningsmateriale langt fra er færdigbearbejdet med denne bog. For at arbejdet ikke skulle sprænge alle rammer, har man måttet holde sig til en standardiseret og afgrænset bearbejdning. De fundne bevægelsesmønstre sættes således ikke i relation til fuglenes yngletid, fældning eller andre biologiske forhold, og der er masser af muligheder for at dykke længere ned i materialet, nu hvor oversigten og datagrundlaget er etableret. I bogen er der 14 præsentationer af specialprojekter, f.eks. farvemærkningsprojekter for Knopsvane, Skarv og Sortspætte, og der er

Fig. 1. Samtlige genfund af Splitterner ringmærket i Danmark.

masser af andre muligheder at gå i gang med. Da ringmærkningen herhjemme blev reorganiseret sidst i 90'erne, stillede mange ringmærkere i udsigt, at deres resultater skulle publiceres i nærværende tidsskrift. Dem ser vi frem til at modtage rigtig mange af fremover.

Omkring halvdelen af verdens godt 9000 fuglearter er trækfugle, og sammenlagt er det formentlig i størrelsesordenen 50 mia. fugle, der hvert år bevirger sig af sted. Selvom langt de fleste vestpalæarktiske – herunder danske – fuglearter overvintrer nord for Sahara, så er det over 5 mia., der trækker til Afrika. Det er tal af helt ufattelige størrelser, ligesom 4,2 mio. fugle ringmærket alene i Danmark ligner et enormt stort tal. Hver enkelt af disse fugle har fået sig et chok for livet, da den blev fanget og ringmærket, men det har ikke været forgæves. Den viden, som herved er indsamlet, er ikke alene en

Fig. 2. Månedlige gennemsnitspositioner for Splitterner ringmærket i Danmark.

berigelse for enhver, der har interesse for naturen, men indgår som et helt afgørende element i den grundlæggende viden, som al god naturforvaltning bygger på. Zoologisk Museum har hermed ydet et i mere end én forstand vægtigt bidrag. Stort tillykke!

Hans Meltofte

PS De 2000 trykte eksemplarer blev udsolgt fra forlaget allerede efter tre uger, så nu overvejes det, om der skal trykkes et nyt oplag.

Bønløkke, J., J.J. Madsen, K. Thorup, K.T. Pedersen, M. Bjerrum & C. Rahbek 2006: Dansk Trækfugleatlas. – Rhodos, Humlebæk.

Dramatisk nedgang for Afrikas rovfuglebestande

Tredive rovfuglearter er gået markant tilbage, og ingen er gået frem. Det viser en sammenligning mellem tællinger i 1969-1973 og 2003-2004 i Burkina Faso, Mali og Niger i Vestafrika, udført af den franske ornitolog Jean-Marc Thiollay. I bil tilbagelagde han samme rute på 8200 km med 30 års mellemrum og talte rovfugle efter samme metode. Undersøgelsen dækkede den tørre Sahel-

zone (200-600 mm årsnedbør) og den mere fugtige Sudan-zone syd herfor (650-1000 mm årsnedbør), samt en tidvis oversvømmet zone ved Nigerfloden. Desuden blev der skelnet mellem optællinger i og uden for beskyttede områder. De dramatiske resultater er publiceret i tidsskriftet *Ibis*.

Alle seks gribbe og 11 ørne var gået voldsomt tilbage eller er helt forsvundet uden for national-

Optællinger med 30 års mellemrum i tre vestafrikanske lande viste, at alle seks arter gribbe og 11 arter ørne, heriblandt Kampørnen, var gået voldsomt tilbage eller helt var forsvundet uden for beskyttede områder. Foto: Lars Dinesen.

parkerne. For de store gribbe var tilbagegangen her på 98% så disse arter – Ruppells Grib, Hvidrygget Grib, Hvidhovedet Grib og Øregrib – nu alene findes i de få beskyttede områder i Sudan-zonen. Tallene for 11 arter af ørne viste samme tendens, syv var forsvundet uden for de beskyttede områder, og fire var gået voldsomt tilbage. I de beskyttede områder var status uændret for otte af arterne, mens tre var gået tilbage. En vidt udbredt art som Gøglerørn forsvandt fuldstændig uden for parkerne: 132 registreringer i 1969-73 mod én i 2003-04. Det er også kun i nationalparkerne at Kampørnen overlever, og det samme gælder fåtallige skovlevende arter som Båndslangeørn og Brun Høgeørn. I det ubeskyttede land er der tale om et totalt kollaps for de store vingefang.

De mellemstore rovfuglearter som glenter, høge og våger er også gået tilbage, men de er dog ikke helt forsvundet uden for de beskyttede områder, og inden for disse har de stadig stabile bestande. Det drejer sig fx om Blå Glente, Svaleglente, Sort Glente, Afrikansk Klatrehøg, Mørk Sanghøg og Græshoppevåge.

Fire falke er gået markant tilbage uden for de beskyttede områder, fx Gråfalk og Lannerfalk, mens en femte, Tårnfalken, hvoraf hovedparten er europæiske trækfugle, er gået voldsomt tilbage både i

det ubeskyttede land og i de beskyttede områder. De eneste af de i alt 38 undersøgte arter, der ikke udviser tilbagegang, er de europæiske trækgæster Rørhøg og Dværgørn. Hedehøg og Steppehøg er gået markant tilbage, og det samme gælder Slangeørn.

Kollaps i Sahel

Tabet er størst i den tørre Sahel-zone (83% af rovfuglene forsvundet). Regionalt truede arter som Øregrib, Sekretærfugl, Kampørn, Gøglerørn og Afrikansk Rovørn samt andre af de største vingefang er stort set forsvundet, idet der ikke findes beskyttede områder af betydning i denne zone. Oprettelse af sådanne er efter al sandsynlighed den eneste mulighed til at genetablere bestandene. Sudan-zonen har et mindre netværk af beskyttede områder (ca 2% af det samlede areal), og her er tilbagegangen mindre (42%). Den tidvis oversvømmede zone mellem Sahel- og Sudan-zonerne i tilknytning til Nigerfloden har haft en tilbagegang på 78%. Her var Flodørnen forsvundet fra det ubeskyttede land, selv om der var mere nedbør i den sidste optællingsperiode.

En så entydig tilbagegang berører ikke kun fuglene, men afspejler et tragisk tab af naturværdier og biologisk mangfoldighed. Flere faktorer spiller

ind. Befolkningen i de tre lande er tredoblet i de sidste 40 år, og 80% lever stadig på landet. Det medfører en voldsomt udvidet landbrugsdrift med pesticidbekæmpelse af grashopper, afskovning, overgræsning, fragmentering af levesteder og voldsomt stigende jagt og afbrænding. Alle jagtbare pattedyr og fugle er nu væk uden for nationalparkerne, således findes Strudsen nu ikke længere i Vestafrika (vest for Tchad). I de to optællingsperioder sås uden for de beskyttede områder hhv. 803

og 0 perlehøns, og af de store trapearter hhv. 76 og 1. Jeg tror, at en tilsvarende udvikling er i gang andre steder i Afrika, og Thiollays tællinger illustrerer på overbevisende måde, at beskyttede områder er essentielle refugier for biodiversiteten.

Lars Dinesen

Thiollay, J. 2006: The decline of raptors in West Africa: long-term assessment and the role of protected areas. – Ibis 148: 240-254.

Verdens vandfugle ført i mandtal

Den har været længe ventet og er netop landet på mit bord. Waterbird Population Estimates – Fourth Edition. Wetlands International har endnu engang opgjort antal og udbredelse af verdens vandfuglebestande. Et helt uundværligt redskab i det daglige arbejde med overvågning og forvaltning også af de danske vandfugle. På forsiden er der vanen tro et billede, der tager vejret fra mig. Braksvaaler. Indeni kan jeg læse at det er en del af en flok på 2,88 mio. Orientbraksvaaler fotograferet ved ankomsten til Australien i 2004.

Bogen – i daglig tale kaldet WPE – er i aflangt

A4-format, som giver god plads til de mange informationer. Hver bestand har sin egen linie. Jeg åbner et tilfældigt sted. Slangehalsfugle og Fiskehejre. Ud for de fleste arter er der udbredelseskort, velvilligt udlånt fra *Handbook of the Birds of the World*. Den Indiske Slangehalsfugl er øjensynligt vurderet som "næsten truet" ved den seneste rødlistevurdering af fugle. Det fremgår af den orange farve, bjælken med artsnavnet har. Arter i de egentlig truede kategorier ses i røde bjælker, uddøde arter i sorte bjælker, mens øvrige arter er indskrevet i blå bjælker.

Nogle vandfuglebestande er rigtig store. Her er et udsnit af en flok på 2,88 mio. Orientbraksvaaler i Nordvestaustralien. Foto: Chris Hassell.

Jeg husker endnu det beskedne to-dages møde med ni mennesker omkring et rundt bord i "Roekulen" på Kalø kort før jul i 1992, som lagde grundstenen til dette værk. Baggrunden var et dybfølt ønske blandt forvaltere af vandfugle og vådområder om at få bedre styr på vandfuglebestandene. I årene forinden var der udgivet rapporter med beregnede bestandsstørrelser af udvalgte vandfugle, men dels manglede mange af arterne, dels var de ikke stringent opdelt i bestande. Dertil kom, at talene burde opdateres med jævne mellemrum, og at de skulle være blåstemplede.

Det lykkedes hurtigt Wetlands International at få en samarbejdsaftale i stand med sekretariatet for Ramsar-konventionen om at præsentere en opgørelse over bestandsstørrelser af alle arter i vandfuglefamilierne ved konventionens medlemsmøde i Kushiro, Japan i 1993. Der var stor tilslutning til denne første WPE, og det blev besluttet, at der fremover skulle udgives opdaterede versioner ved de efterfølgende partsmøder i Ramsar-konventionens regi.

At Ramsar var så interesseret i at finansiere udarbejdelsen og dermed blåstemple rapporten skyldes, at konventionen selv havde svært brug for disse bestandsestimater. Ramsar-områder i Danmark og alle andre steder er bl.a. udpeget, fordi de i det mindste noget af året huser mindst 1% af en vandfuglebestand. Men for at vide hvad 1% er, må man naturligvis kende bestandens størrelse. Dette såkaldte 1%-niveau er også mellem de oplysninger, man finder i publikationen.

Den første version fra 1994 og den anden fra 1997 var i mindre format og enklere udstyr, men indeholdt i princippet det samme som nummer tre og fire. Den første behandlede 1824 bestande fordelt på 833 arter, hvor den sidste version er udvidet til 2305 bestande fordelt på 878 arter. Det er de samme familier, der er behandlet, så det er formentlig inddragelsen af 41 uddøde arter, der har øget artsantallet. Stigningen i antallet af bestande skyldes derimod, at der reelt er sket en kraftig opdeling af mange arter. For en af "mine" arter, Ederfugl, er der således sket en udvidelse fra fire til 15 bestande, heraf ni i Europa og seks i Grønland og Nordamerika.

Lige præcis her viser WPE sin styrke. Åbner jeg *Birds in Europe* (BirdLife International 2004) på Ederfugl, er bestandene i Grønland slået sammen med fuglene i Hvidehavet, Østersøen og Sortehavet, eller i alt seks forskellige underarter. Dette miskmask munder ud i en samlet vurdering gående ud på, at arten er sikret. Iflg. WPE synes fem af de 13 bestande, som er vurderet, at være i tilba-

gegang, seks er vurderet som stabile, mens kun to (Island og Sortehavet) er i fremgang. Det kan være svært at se hvordan disse fremgange kan hjælpe bestanden i Østersøen, der er gået tilbage med i størrelsesordenen 40% siden 1990.

En af de vigtigste ting ved dette værk er, at hvert eneste estimat har en kode til oprindelsen. Det giver mulighed for at finde ud af hvor megen viden, der er om den enkelte bestand, og hvor gammel denne viden er. Begge dele er af stor betydning og viser, hvor værket har sine svagheder. Masked Duck, som er ret almindelig og udbredt i Caribien, Mellemamerika og store dele af Sydamerika, er et eksempel på, at viden kan være meget begrænset. Der står intet ud over en markering af udbredelsen. Og situationen er den samme for mange andre arter, især i Sydamerika, Østasien og Australien, hvor der øjensynlig savnes eksakt viden om bestandsstørrelser selv for mange almindelige arter. Det ser meget bedre ud for de europæiske fugle.

I 1992-93 blev der gennemført en omfattende optælling af vandfuglene i Østersøen, som førte til nye og for mange arter meget større bestandsvurderinger. Dette gjaldt specielt havdykænderne, som er en vanskelig gruppe at overvåge. Resultaterne fra disse tællinger lå til grund for bestandsvurderingerne i WPE 2. Det har ikke siden været muligt at gennemføre en tilsvarende optælling i Østersøen, så estimaterne for eksempelvis Havlit, Sortand og Fløjlsand baserer sig fortsat på disse 15 år gamle resultater. En planlagt vandfugletælling i Østersøen i 2007 strandede på, at den megen blæst i januar og februar gjorde det umuligt at gennemføre flyttællinger i den danske del.

Trods sine skønhedsfejl, som altovervejende skyldes mangel på data, er WPE 4 en uundværlig ressource af informationer, som heldigvis er tilgængelig for alle på Wetlands Internationals hjemmeside, <http://www.wetlands.org/event.aspx?id=318e62d4-b171-4f99-b77f-fda-289041f6a>. Som sagt findes den også i en trykt udgave, som formentlig er på lager i DOF-salg.

Stefan Pihl

Stefan Pihl er koordinator for DMUs landbaserede optællinger af vandfugle og er endvidere global koordinator for havdykænder under Wetlands International og IUCN.

Wetlands International 2006: Waterbird Population Estimates. Fourth Edition. – Wetlands International, Wageningen, Netherlands.